

Մ Ե Ղ Ո Ի

9^{րդ}
ՏԱՐԻ
Թ. 268

Հ Ա Ն Դ Է Ս
Շ Ա Բ Ա Թ Ա Կ Ա Ն

22
ՄԱՅԻՍ
1865

Համարացու Յ. Գ. ՍԵՎԱՃԵԱՆ, ինչ որ լրագրոյս խմբագրութեան եւ ճնօրէնութեան կը վերաբերի պէտք է ուղղել
առ ԳՈՐԾԱԿԱԼ ԼՐԱԳՐՈՅՍ, Անվճար նամակ կամ ծրար կը մերժուի :

Օրագիրս ամեն շաբթու ՇԱԲԱԹ օրերը կը հրատարակվի:

Գին՝ տարեկան 120 դուռուշ արծաթ, — Վեցամսեայ 70, — Եռամսեայ 40, Մէկ Թիւր 4 դուռուշ, — Դուռս
որդրված Օրագրոց ծախքու ծախքը առնողին վրայ է, — Ծանուցման տողը 1 դուռուշ:

ԲԱԺԱՆՈՐԴՈՒԹԻՒՆԻՔ ԿԸՆԴՈՒՆՎԻՆ

Կ. Պոլիս. Օրագրոյս գրասենեակը, Մեծ—Նոր խանի վերի դուռ, Թիւ 2, — Զմիւռնիա. Սարգիս աղա Միրիճանեան,
— Տրապիզոն.

— Թեքիքտաղ. Գ. Սարգիս Բիրապեան, — Նիկումիթիա.

Գ. Հաճի Յակոբ Նազարէթեան:

Ա. Զ. Դ.

Այս թերթս ծայրէ 'ի ծայր դարձեալ Մոմ՝
ձեանի խնդրոյն զոհված է Մասիսի պատճա-
ռաւ: Մեր ընթերցողներէն ոմանք թերեւս ալ
ձանձրացած ըլլան այս խնդրոյն կրկնումն ու
երեքնումը տեսնելով: Բայց գիտնալու են ա-
նոնք թէ բուն մեր միտքը Մասիսին պատաս-
խանել չէ: այն Մասիսին, որ Ազգին փնտա-
կար եղած կողմը կը հակի միշտ, որ իր ամեն
զբաժէն մասնաւորներու շողորորթութիւնը և
իր անձնական օգտին պաշտպանութիւնը կը
բուրէ, որ Ազգին ընդհանրութիւնը կոյր կը
կարծէ և անոր կուրութեան առջեւ իր խաղը
խաղալ կուզէ: այն Մասիսին, որուն տարտա-
րնթացքը միշտ փնտա պատճառած է Ազգին:
այն Մասիսին, որ Ազգին փնտա տուողները կը
լատագովէ և օգուտ ընծայողները կը պորտա-
ւէ, որ անսիրտ և անհոգի Ազգին օգտին ծա-
ռայողները կը զրպարտէ և կը չարախօսէ, և ե-
րեկուան դրածը լքելու չամշտար եթէ անկէ ի-
րեն օգուտ մը ծագելու յոյս ունենայ: այն Մա-
սիսին վերջապէս, որ երեկ Ազգին երիտասար-
դութիւնը կը բամբասէր « շատ պոռպուացող և
անդուլ կեցցէ'ներով օդը թնդացնող չուսա-
ւորեալ ազգասէրներ» ըսելով, (տես Մասիս
թիւ (691) այսօր ալ եւր Ազգին երիտասարդու-
թիւնը թմրեցրնել կաշիտաթի առաջարկելով որ
ազգային Սահմանադրութեան տարեդարձը չը
տոնեն (691): այն երիտասարդութիւնը որ մեծ
յոյսեր կու տար Ազգին, և որ դժբաղդաբար
Մասիսի պաշտած Արչութեան կողմէն սը-
նունդ չը գտան ամենեւին մինչեւ հիմայ:

Մեր միտքը պատասխանել չէ Մասիսին,

քանի որ գիտենք անոր արժէքը: այլ այն առ-
թիւ խօսիլ փոքր ինչ ընդարձակօրէն այն խնդ-
րոյն վրայ, որ ազգի մը, տէրութեան մը կենաց
և մահու խնդրոյն հանգամանքներէն մէկն է:

Ազգի մը կենաց և մահու նիւթական խըն-
դիրը ստակի խնդիրն է: ո՞ր ազգը և ո՞ր տէ-
րութիւնն որ իր երեւմտեքը կարգին դրած է
անի կարելի եղածին չափ հաստատուն կը հա-
մարվի: և ազգի մը կամ տէրութեան մը ելեւ-
մտից մէջ որչափ նուազ ըլլայ զեղծումը այնչափ
մեծ կըլլայ անոր վարկումը:

Մեր ազգին ելեւմտից վիճակը առ այժմ
չատ թշուառ է: սոսի եթէ ոչ յուսահատու-
թիւն գէթ վհատութիւն պատճառած է շա-
տերուն: այս անյաջող վիճակին մէջ ելանք օր
մ'ալ ամեն լրագրաց հետ ըսինք թէ այս անյա-
ջող վիճակին մէջ դարձեալ զեղծում կայ: ազ-
գային Արչութիւնը պաշտօնական ծանու-
ցումով մը լուրթիւն պատուիրեց մեզի և գոր-
ծին քննութիւնն ինքը ստանձնեց: Պահեցինք
իր պատուէրը և տեսանք որ ազգային Ար-
չութիւնը 'ի շնորհս մէկ քանի անձերու, 'ի
շնորհս մինչեւ մօտերս բարի ելած համբաւի
մը, ծածկել ուզեց խնդիրը: Հարկ եղաւ որ
պատուենք վարագոյրը և ցուցնենք Մոմձեանի
հետ զանի արդարացրնող և չբմեղ ընող վար-
չութիւնն ալ, ու ըսենք: ո՞ր վստահութեամբ
ժողովուրդը հանէ իր ստակը յանձնէ անոր, ո-
րուն ձեռքերը գող են: ո՞ր իրաւամբ Ար-
չութիւնը կը համարձակի ժողովուրդէն ստակ
ուզելու, որ պիտի հանէ գողակիցներու տայ:

Մոմձեան արդարացաւ Արչութեան առ-
ջեւ, բայց իր ստակը Մոմձեանի ձեռքը տուող
ժողովուրդը վստահութիւն չունի Արչու-

Թեան վճռոյն վրայ . վասն զի ինքը գործին ըսկիցըր գիտէ , երբ իրեն հետ Սարչութիւնն ալ բռնկած էր . անկէ ետքը ինչ որ դարձաւ , անոնց տեղեկութիւն չունենալէն զատ դեռ չը կրնար ալ ըմբռնել թէ ինչպէս կարդարանար այնպիսի ամբաստանութեան մը ներքեւ ընկողը . Ժողովուրդը չը համոզվեցաւ Սարչութեան ըրած քննութեանը և ոչ ալ Մասիսի ըրած կարկըտաններովը խաբվեցաւ . միշտ կուզէ խնդրոյն խորը թափանցել և այսպիսի կարեւոր խնդրոյ մը վրայ Մեղու ալ Ժողովուրդին հետ միշտ բողոք կը բառնայ , ու չը պիտի թողու որ արդարութիւնը և ճշմարտութիւնը ոտնակոխ ըլլայ :

... Խմբագիր .

Խնդրեմք , բարեհաճեցէք հետեւեալն հրատարակել :

ԱՌ ԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏԻՒՆ

Մասիս լրագիրին Մոմենտի ամբաստանութեան խնդրոյն առթիւ քանիցս անգամ է ինձ դէմ անիւրաւ յարձուկումներ ընելն յայտնի է . Իր վերջի յօդուածը՝ իմ իրեն զրկած նամակիս խնդրոյն ու պահանջմանը , այն է իր ըրած ամբաստանութիւնը կամ հաստատել և կամ յետս կոչել , բնաւ չը պատասխանիր : Յիշեալ յօդուածը , որ երեւակայական պատմութիւն մըն է , ծայրէ 'ի ծայր ստայօղ , քմածին և ինքնահնար է , որուն պատասխանը թէեւ դարձեալ Մասիսի զրկած եմ ըստ Տպագրական Օրինաց . այսու ամենայնիւ ներկայ յայտարարութիւնս ալ մէկ քանի լրագիրներու միջոցաւ հրատարակելով զայն հերքել աւելորդ չեմ համարեր :

Մասիսի ստայօղ յօդուածին պատմական ստուերուն բաւական է աղղային երեք թերթերու մէջ Պաշտօնական Մանուցման դէմ Ապրիլ 8 թուով հրատարակած պատասխանս , յորում ամեն բան վաւերական արձանագրութիւններով , ապացոյցներով ու թուականաց օրինակով կարգով նկարագրուած է :

Իսկ իմ ըրած կրկին ամբաստանութեանս՝ Պաշտօնական Մանուցմամբ անհիմն ու անտեղի եղած ըլլալու մասին , Մասիսի առարկութեան գալով , բաւական կը համարեմ ըսել թէ ես նոյն Պաշտօնական Մանուցման դէմ երկու ամիսէ 'ի վեր բողոքած ըլլալովս , զայն հերքած եմ ըստ Օրինի . և ըստ որում ցարդ Պաշտօնական պատասխան մը տրուած չէ բողոքիս , կերեւի թէ իրաւունքս , զոր բռնաբարած էին Խորհրդակիցքս , ճանչցուած է : Սակայն ըստ որում ես իմ ըրած կրկին ամբաստանութիւնս հաստատելու ինքզինքս միշտ պատրաստ ցոյց տուած եմ , վանորոյ պաշտօնական մարմինը երբ որ կամի կրնայ իջնել , եթէ ուզէ՝ գրական իսկ եթէ ոչ՝ դատաստանական յասպարէզն :

Այս խնդիրը Գանձապահի խնդիր չէ , անիրաւութեան ու արդարութեան ասպարէզ մըն է . կողմնակցութեան գլուխը ջախջախելու փորձ մ'է ըստ որում երբեմն տեղի ունեցած անիրաւութիւնները Սահմանադրական Վարչութեան օրով ալ շարունակուելու վրայ են . հազարաւոր ապացոյցներ կ'եցած են :

Չեմ յուսար որ Ազգային Հանրութիւնը իմ ան-

դիջողութիւնս մեղադրէ . ըստ որում այս խնդրոյն մէջ երկու բան են որ դիւ կը մղեն և պիտի մղեն . այն է՝ սկզբունքս զոհելու և վատաւթեան քուէ մը մատնելու արատը չը զգենուլ :

Կ. Պոլիս 20 Մայիս 1865 .

Թ. Պէկ .

ՄԱՍԻՍ ԴԱՍԱԼԻԲ

Մասիսի հետ բանադատութեան մոտենելէս 'ի վեր , զարմանք մ'ունէինք թէ այս թերթը ի՞նչպէս այս աստիճան յանդգնութիւններ կ'ընէ , խնդիրները կայլայլէ , հրապարակաւ սուտեր կը հնարէ , ուրացութեան կապաստանի , մինչեւ անգամ հրապարակաւ խաբեութիւն ընել կը ժպրհի . վերջապէս եթէ ընելք բան մըն ալ չը գտնէ , դասակիք զինուորի նման փախուստ կու տայ . արդեօք Հասարակաց ուղիղ դատողութենէն չի՞ վախնար այս թերթը կ'ըսէինք ու կը զարմանայինք : Երբ զարմանքիս փարատեցաւ Մասիսի 688 թուոյն մէջ կարդալով որ այս թերթը հաստատապէս կը հաւատայ եղեր թէ , « Հասարակաց դատողութիւնը դեռ կազմուած չէ մեր Ազգին մէջ » . ըսել է թէ Մասիս Ժողովուրդն էշու տեղ դնելով (այս ալ առաջին անգամը չէ) իր աղաւաղեալ ընթացքը կը շարունակէ եղեր : Բայց Մեղու վստահ ըլլալով որ Ազգին մէջ կայ մաս մը , որոյ դատողութիւնը կազմուած է , կրնայ կարդացածը հասկընալ ու դատաստան ընել . ասկէ 'ի դատապարգայն ալ անաչառ դատաւոր մ'է . ուստի ըստ այսմ կը շարունակէ Մեղու իր ընթացքը և ըստ այսմ պարտք կը համարի նաեւ Ժողովուրդը խաբելու պաշտօն վարող Մասիս անուն ազգամիտս թերթին հետ յանուն և 'ի սէր արդարութեան մաքառելու , եւ անոր գլուխը հասարակաց ուղիղ տոտեանին առջեւ անգամ մ'ալ խոնարհեցնելու :

Ընթերցողք՝ կը յիշեն անշուշտ թէ մեր նախորդ բանադատութիւնն ի՞նչ սկիզբ ունէր և ի՞նչ վերջ ունեցաւ . կը յիշեն անշուշտ թէ Մեղու՝ Մասիսի կոչու ու շօշափելի հակասութիւնները ցոյց տուաւ , ազգին շահուն նըկատմամբ մեծ ու կարեւոր խնդրոց մէջ . կը յիշեն անշուշտ թէ Մեղու Մասիսի դիմակը վար առաւ , ու յայտնեց թէ Մասիս գրիչը ծախու հանած է , շահամոլութեամբ Ազգ . Վարչութեան ձեռքը կոյր գործիք ըլլալ կը զիջանի , սակայն միանգամայն կուզէ զայն գաղտնի պահել ու Ժողովուրդը խաբել : Մասիս առջի բերան հրապարակաւ ուրացաւ , բայց իր ստորագրութիւններովը խաղք ու խայտառակ եղաւ . աշխարհի առջեւ նշաւակ եղաւ . դիւմակազուրկ եղաւ . վերջապէս ամեն մարդ հաս-

կրցաւ թէ Մասիս ուրացող թերթ մ'է. Բզգային Ա արշուժեան վարձկան (Մէրսնէր) և կոյր գործիքն ըլլալու տքնող ու տենչացող է. հետեւաբար ազգ. խնդրոց մէջ անոր տուած տեղեկութիւններն ու ըրած խորհրդածու. թիւները շահամու նկատմանց, օտար ազգեցութեանց և ռազմագիտական թելադրութեան արդիւնք են, որով եւ անվաւեր են. վերջապէս նոյն խնդրի խօսքերովը հաստատուեցաւ թէ Մասիս սկզբունքէ գլուխ է, անորոշ է, երկդիմի է, վարձկան է, կոյր գործիք է (տես Մեղուի թիւ 264):

Ընթերցողք կը յիշեն նաեւ անշուշտ թէ Մասիս, իր հակասութեանցն և ուրացութեանը ծուղակէն ազատելու համար, չմնաց նուաստ միջոց ու հնարք որ 'ի գործ չի դնէր. Տօթթօր Բանքրասի դերը ներկայացուց, չեղաւ. Միւրապօի կերպարանք մտաւ, դարձեալ չեղաւ. վերջապէս ինչ որ ըրաւ չը յաջողեցաւ, ու յուսահատաբար փախուստը նախադասեց. բայց դասալիք զինուորի մը տխուր իրեն խիստ ծանր գալուն, Սոմաթիանի խնդրոյն վերաբերեալ արդէն հերքուած պաշտօնական ծանուցումը իրեն վաճան բռնելով նորէն իջաւ ասպարէզ. Մեղու այսպիսի զէնք մը չունէր ձեռքը իր քաջ ախոյեանին դէմ մարտնչելու համար. Մասիս զէնեալ էր, բայց Մեղու անզէն. սակայն Մեղու յօժարութեամբ ընդունեց Մասիսի մենամարտը, յուսալով որ առաջին բանադատութեան պէս դասալիք զինուորի նման փախուստ տալու նուաստութիւնը չի պիտի յանձն առնու, քանի որ ձեռքը շողողուն զէնք մը, պաշտօնական ծանուցում մը իրեն ասպար ունէր. Ուստի մըտաւ Մեղու բանադատութեան, քննադատեց Մասիսի յօդուածը, հերքեց անոր անհեղեղ առարկութիւնները, երեւան հանեց մինչև անգամ անոր ռազմագիտական խարդախութիւնը, և 'ի վերջոյ հիմնական կէտին գալով, ըսաւ, « Մասիս, որովհետեւ դու կ'ըսես թէ ամբաստանութիւններն անհիմն ու անտեղի ելան, » հրապարակաւ կը խոստանամ օր, եթէ զանոնք » հրատարակեմք, անոնց անհիմն ու անտեղի ե » դաժ ըլլալը ապացուցանես. այո՛, կամ ո՛չ, պա » տասխան մը չնորհէ Մեղուի »: Սակայն դա » սալիք Մասիսն այս անգամ դարձեալ կը փախչի Մեղուի ծուղակէն, և առանց անոր առարկութեանցն ու հարցմանցը և ոչ մէկուն պատասխանելու, կ'ըսէ, « իսկ Մեղուի ուրիշ ոչն » չաբանութեանց մի առ մի պատասխանել հարկ » չեմք համարեր, ըստ որում Պ. Պէկեանի վրայ » գրածներնուս մէջ քիչ մը վարը կրնայ կարգալ »:

Բանադատութիւն ըսելը գիտես, ի՞նչ ըսել է, Մասիս. երբ խնդրոյ մը վրայ կսկըսիս

բանադատել, պէտք է որ զայն աւարտես, եւ ինչ ընթացքով ու եղանակաւ որ խնդիրը լուծել սկըսիս, այն եղանակաւ պէտք է վախճան տաս: Բանադատութիւնը, Մասիս, մենամարտութիւն մըն է. երբ սկըսիս մենամարտել չես կրնար ըստ կամաց ետ քաշուիլ ու փախչիլ, առանց վատ անունը կրելու. դու իմ սըրունքս կը խաճնես Մասիս, եւ ճիշդ այն կէտին որ ես ալ քու ուսդ պիտի խաճնեմ եւ կամ գլուխդ ջախջախեմ, յանկարծ դասալիք զինուորի նման ետ քաշուելով կը փախչիս. ամօթ ու նախատի՛նք. Բայց դասալիք Մասիս. Մեղուի օրինաւոր առարկութիւնները ի՞նչ պէս ոչնչաբանութիւն կանուանես վճռաբար և ի՞նչպէս հարկ չես համարեր մի առ մի անոնց պատասխանել, մինչդեռ նա քու խօսքերուդ ու առարկութեանցդ օրինաւորապէս մի առ մի պատասխանելով զքեզ դարձեալ ծուղակը սեղմած էր. բանադատութեան ո՛ր օրէնքը կը ներէ քու այս ամօթալի ընթացքդ. « Ինչ մը վար կրնայ կարգալ » կըսես. ի՞նչ բան կայ որ մեր գրածները հերքէ, բայց 'ի շինծու, սգայօտ պատմութեան մը, որ բնաւ պատասխան չէ մեր գրածներուն. խնդրոյն ո՛ր կողմէն բռնալու է քեզի հետ բանադատելու համար. դըլխէ՛ն, թէ ոտքէ՛ն. ըսէ՛ ո՛ր կողմէն. որ կողմէն որ կսկըսինք, նեղը մտնելուդ պէս կը փախչիս. Բայց որովհետեւ քու օձիքդ այս նոր բանադատութեան մէջ ալ չի պիտի թողումք, ուր որ փախչիս ետեւէդ պիտի հասնիմք, վասնորոյ ահա այս անգամու գրածներդ քննադատելով սուտերդ կը յայտնեմք. բայց որպէս զի խնդիրը չաղաւաղես, զատ յօդուած մը կը բանամք անոր, տեսնենք գալ անգամ ի՞նչ զիմակաւ հրապարակ պիտի իջնես եւ ի՞նչ նոր դեր պիտի ներկայացընես:

ՄԱՍԻՍ

ԵՒ

Ա.Զ.Գ. ԿԵՂԵՐՈՅԱՆԻ ԳԱՆՁԱՊԱՀԻ ԽՆԴԻՐ

1863 Մարտի 3ին պաշտօնական ծանուցում մը տեսնուեցաւ թէ Պ. Սոմաթիանի դէմ եղած ամբաստանութիւններն անտեղի ու անհիմն են. Եւնյն շաբթուն տեսնուեցաւ նաեւ պաշտօնական ծանուցման հերքումը, որը հրատարակեց Պ. Սոմաթիանի ամբաստանողը. Եւս հերքող յայտարարութիւնը վաւերական արձանագրութիւններով, պաշտօնական թղթակցութիւններով ու թուականներու օրինաւոր շարքով պաշտօնական ծանուցման հակառակը հաստատեց: Եւնյն անոնք՝ որք անկողմնասէր ոգւով կարդացին Պ. Պէկեանի ըրած ճշգրիտ ու վա-

ւերական պատմութիւնը, համոզուեցան անոր իրաւանց արդարութեանը. տարակոյս չը մնաց թէ Տնտեսական խորհուրդը մեծագոյն մասով Ազգին շահուն փնասեր և իր մէկ խորհրդակցին անբռնաբարեղի իրաւանցը վրայ բռնաբարութիւն ըրած է:

Պ. Պէկեանի հերքող յայտարարութիւնը աննշան բան մը չէր. պաշտօնական ծանուցում մը յանդիմանի հերքելու համար ձակիլ, դիւրին գործ չէր. այս կէտը Պ. Պէկեանի իրաւանց արդար ըլլալուն հօր ապացոյց մը կ'աւելորենը. ըստ որում եթէ Ա. արչութեան տնօրէնութիւնն արդար էր, և եթէ Պ. Պէկեանի գրածներն ու մէջ բերած արձանագրութիւնները սուտ էին, Ա. արչութիւնն ինչո՞ւ զանոնք չհերքեց. ինչո՞ւ լռել որոշեց, լռել որ միակ միջոց կարծուած է անիրաւութիւն մը գլուխ հանելու: Ըսելով չէ ըսել թէ, օրինաւոր բողոքի մը կամ հերքման մը դէմ պահուած այս լռութիւնը ըստ օրինի փճացուց Ազգ. Պաշտօնական Ծանուցումը, և կրկին հաստատեց Պ. Պէկեանի իրաւունքը:

Քննադատական ու այսպիսի ծանր խնդրոյ մը մէջ, Մասիս փոխանակ կամ արդարութեան պաշտպան հանդիսանալու և կամ գէթ լռութիւն պահելու. պաշտօնական ծանուցումը հրատարակելու առթիւ ներքէն իր կողմանէ դիտողութիւն մ'ալ ըրաւ: Եւ ինչ Մասիսէն ի զոտ ուրիշէ մը համար վստուութիւն էր. ու լոյսհետեւ, եթէ Մասիս համոզուած էր թէ Պ. Պէկեան իրօք իրաւունքը կորսնցուցած է, նուաճեալին հարուած մ'ալ իր կողմանէ տալ վստուութիւն էր. իսկ եթէ գիտէր թէ Պ. Պէկեան իրաւունքը կորուսած չէ, այլ Ա. արչութեան կողմանէ անոր դէմ բռնաբարութիւն եղած է, վստուութեանց վստուութիւն էր ըրածը: Ուստի ամեն անոնք որ կարդացին Մասիսի այն տողերը, մեր ըսածը հաստատեցին:

Մեղու չուզեց այս անիրաւութիւնը Մասիսի քով թողուլ. թղթատեց անոր թերթերը ու յուլիս 11ի թուոյն մէջ տեսաւ, թէ պաշտօնական ծանուցման ներքեւ Մասիսի ըրած դիտողութեան կէտ առ կէտ հակառակ ու հակասական արտայայտութիւն մը կայ:

Մեղու՝ Մասիսի այս երկու հակառակ ու հակասական արտայայտութիւնները մէջ բերաւ, ու հրաւիրեց զնա որ երկու արտայայտութեանց մէկը յետս կոչէ: Մասիս ասով նորէն աշխարհի առջեւ նշաւակ եղաւ. այս խայտառակութենէն ազատիլ պէտք էր. ի՞նչ ընէ աղէկ. « Մենք այն տողերը Պ. Պէկեանէն առած տեղեկութիւններնուս վրայ հիմնեցինք, ըսաւ, որոնք անհիմն ու անտեղի են եղեր »:

Սակայն Մեղու նոյն իսկ Մասիսի խօսքերովը հաստատեց թէ այն տողերը Քաղաքական Ժողովոյ արձանագրութեան ու ամբաստանեալին բողոքագրին վրայ հիմնեալ են, և թէ՛ արձանագրութիւնը և թէ՛ բողոքագրին ալ Պատրիարքարանի դիւանատան մէջ կեցած են. Պ. Պէկեան ալ իր մասին Տպագրական Օրինաց համեմատ՝ նոյն իսկ Մասիսի միջոցաւ բողոքեց թէ ինքը անոր « անհիմն ու անտեղի տեղեկութիւններ » տուած չէ: Մասիս այս անգամ փոխանակ Մեղուի փաստերուն պատասխանելու և Պ. Պէկեանի դէմ ըրած զրպարտութիւնը կամ հաստատելու և կամ յետս կոչելու, իր սովորական խորամանկութեամբ խնդիրը կ'աղաւաղէ ու կ'այլալի, և իբր—պատասխան Մոմճեանի խնդրոյն պատմութիւնը կ'ընէ, որ ծայրէ ի ծայր սուտ է, զրպարտութիւններով ու խաբէութիւններով լի է, և կը հրաւիրէ զմեզ որ անոր մէջ կարգամբ մեր առարկութեանց ու հարցմանց պատասխանը, թէ եւ այս սուսօդ պատմութեան մէջ մեր օրինաւոր առարկութեանց ու հարցմանց պատասխան մը չի կայ, և դասալիք զինուորի մը նոր հնարք է այն, այսու ամենայնիւ չեմք ուզեր թողուլ Մասիսի օձիքը իր այս ապաստանարանին մէջ ալ, և պարագայը համարիմք անոր անիրաւ սուտերն ու յանդուգն զրպարտութիւնները ցոյց տալով, զինքը աշխարհի առջեւ դարձեալ նշաւակ ընել, որ պէս զի գիտնայ թէ հրապարակաւ ստել, ամբողջ ազգ մը խաբել, դիւրին գործ չէ:

ՄԱՍԻՍԻ ՍՈՒՑԵՐԸ

Մասիս կըսէ, « Ըռալին անգամ Մոմճեանի ամբաստանութեան ներքեւ ինկած ըլլալուն քարոզը Պ. Պէկեան եղաւ, որ Տնտեսական խորհրդոյ միւս անդամներն ալ իրեն համաձայն ցոյց կու տար: Ըմբաստանեալն ալ այն պէս հաւտացած ու Քաղ. Ժողովոյն աղերսագիր մատուցած է »:

ՍՈՒՑ Է:

ԱՊՐԱՅՈՅ Ա. Ուղիղ դատողութեան դէմ է որ ամբաստանեալը խորհրդոյն մէկ անդամին խօսքին հաւատաց թէ զինքը Տնտեսական խորհրդոյն մէկ քանի անդամները կ'ամբաստանեն, և ըստ այնմ ալ Քաղաքական Ժողովոյն բողոք մատուցանէ:

ԱՊՐԱՅՈՅ Բ. Եթէ Մոմճեանն աւրաստանողը նոյն իսկ Տնտ. խորհուրդը եղած չլլար, իր բողոքագրին մէջ այսպէս գրած չէր ըլլար.

« Երդ՝ Մեծ. Տեառք, Տնտ. խորհուրդը առանց լաւագոյն որոշելու իմն ապաստանող չլլայ, այնպիսի ամբաստանութեան մը եմ հաւատարմաց, որմէ ստիպեալ եմ պատկառելի ժողովոյդ կարեկցութիւնը խնդրել, որպէս զի

« եթէ արժան կը դատուիք Մեծարդոյ պաշտօնակց-
 « ներքե Երեւոյն-Ռիւսէն շնորհ ընէք հաշտութեամբեւ
 « բան քննութեան համար » :

Բնագրին նման է ԿԵԴԻ. ԳԱՆՁԱՊԱՀ
 ԴԻԿԱՆԱՊԵՏ ՄԱՄՈՒՐԵԱՆ ՄԿՐՏԻՁ ՄՈՍԾԵԱՆ

Ահա այս տողերէն յայտնի կը տեսնուի թէ,
 Մովսէսի տուժարներուն քննութիւնը արդէն
 Տնտ. խորհրդոյն մէջ կատարուած և էլ՝ ալ
 արուած է եղեր. սակայն Մովսէսն այս քնն-
 նութենէն դուրս չըլլալով, վերաքննութիւն (Ե-
 Ռիւսէ) պահանջած է Քաղ. ժողովոյ անդամոց
 ներկայութեանը :

Անանկ չէ՞ մի Մասին :

ԱՊԱՅՈՅՑ Գ. Տնտ. խորհրդոյ արձանագրու-
 թիւնը կրտսէ, « բնականաբար խորհուրդս Կ-
 « Կ-Երեւան-Ռիւսէն զգալով ամեն հաշիւ (Մով-
 « ճեանին տուժարները) քննութեան ներքեւ ձը-
 « դեց, բայց շուտով տեսնելով որ Կ-Երեւան-
 « Ռիւսէն տեղի պիտի ունենան, որոշեց անցեալին
 « անշտապ-Ռիւսէն ընել (այս քող) » (տես արձանագ-
 Տնտ. խորհ. նիստ ժե. 1864 ապրիլ 24) :

ԱՊԱՅՈՅՑ Դ. Տնտ. խորհրդոյ յունիս 11ի ար-
 ձանագրութիւնը կրտսէ « Մովսէսի տուժար-
 ներն ու հաշիւները և ոչ մէկ տեղութեան մը
 « և ոչ մէկ ազգի մը և ոչ մէկ վարչութեան մը
 « առջեւ ընդունելի են. և որովհետեւ Պէկեան
 « ամբաստանութեան ուրիշ կէտեր ալ ցոյց տը-
 « լաւ, ըսել է թէ Պէկեան իր ըրած ամբաս-
 « տանութիւնը հաստատած եղաւ » :

Այս վերջի արձանագրութիւնը Տնտ. խոր-
 հուրդը վաւերացուցած չէ ու 10 ամիս փախս-
 տական պտրտած է. սակայն անոր դէմ բողոքած
 ալ չէ իբրեւ քմակարկատ և ստայօդ. ինչպէս
 կը յանդգնի ըսել Մասին. այլ ընդհակառակը
 Պ. Պէկեան իբրեւ ատենագրի անմիջապէս
 հետեւեալ գրաւոր աղղու բողոքը ըրած է,
 տեսնելով որ խորհուրդը առանց իրաւունք մը
 ցոյց տալու կը մերժէ վաւերացնել յիշեալ ար-
 ձանագրութիւնը :

« Յունիս 11—23 նիստերուն արձանագրու-
 « թիւնները առանց իրաւունքի չը վաւերա-
 « ցուիլը, ատենական անեղծելի օրինաց յայա-
 « յանդիման եղծումն եղած ըլլալուն համար,
 « կը բողոքեմ այսօրու ընէ ու զիս հրաժարեալ
 « կը համարեմ ատենագրութեան պաշտօնէս » :
 1864 յունիս 23. Թ. Պէկ.

Մասին կրտսէ, « Պ. Պէկեան որ հիմայ մի-
 « այն տուժարներն անվաւեր են կրտսէ, այն ա-
 « տեն 11 ամբաստանութեանց կէտեր կը ներ-
 « կայացնէր, որք Տնտ. խորհրդոյ կողմանէ մի
 « առ մի քննուելով բոլորն ալ անհիմն ելեր են.
 « սակայն Պ. Պէկեան Քաղ. ժողովին կը դիմէ
 « ու կընդունի որ նոյն ժողովոյ անդամոց մէկն

« ալ ներկայ գտնուի Մովսէսի գործին քնն-
 « նութեանը, զոր նորէն ընելու խնդիր մատու-
 « ցած էր. Բայց նոյն օրերը նախորդ Քաղ.
 « ժողովին հրաժարականը վրայ գալով, այս գոր-
 « ծին քննութիւնն ալ ետ մնացեր էր մինչև
 « Քաղ. ժողովին կազմութիւնը. Նոյն
 « Քաղ. ժողովը քննիչ Յանձնաժողով մը
 « կազմէ »

Այս խօսքերը մէկ ծայրէն
 ՍՈՒՏ ԵՆ :

Նախ Պ. Պէկեան հիմայ միս
 անվաւեր են ըսած չունի, այլ
 ժողովը կը պօռայ կոր, թէ « իմ
 « թիւններս անհիշելի են. Ազգ.
 « ուղեց որ այս գործը գոցեմ. բա
 « ներուս համար բռնաբարութեան
 ամբաստանութիւնը արդար ըլլալուն իմ
 մէջ կը բերէ կոր Յանձն. արձանագրութիւնը,
 յորում վճռուած է թէ « տուժարներն անշտա-
 « ք են, որովհետեւ այսօր Կ-Երեւան-Ռիւսէն օրինա-
 « կամ չեն են (Երեւան, Գաղ, Կ-Երեւան) » :

Երկրորդ, Տնտ. խորհրդոյ կողմանէ ամ-
 բաստանութեանց քննութիւնն ըլլալով, Պ.
 Պէկեան Քաղ. ժողովոյ դիմած և անոր ան-
 դամոց մէկին ներկայութիւնը խնդրելով, նորէն
 քննութիւն ընելու խնդիր մատուցած չէ.
 ՍՈՒՏ ԵՆ այս խօսքերը, ԶՐԱՊԱՐՏՈՒԹԻՒՆ ԵՆ.
 ԱՊԱՅՈՅՑ Ա.

ՀՄԲ. 631=72

Մեծապատիւ Ատենայպետ.

Ազգային սնտուկի գանձապահ Մովսէսն
 Մկրտիչ աղայի նկատմամբ եղած ամբաստա-
 նութեան մասին Տնտեսական խորհրդոյ 116
 համարաւ գրութենէ Քաղաքական ժողովը ի-
 մացաւ որ բաց ի Պէկեան Թաղէոս աղայէն
 ուրիշ ամբաստանող խորհրդական մը չը կայ,
 եւ թէ սոյն ամբաստանութիւնը ստուգելու
 համար հաշիւներուն քննութեան յաջորդ նիստին յետ-
 « քած է » :

Սակայն միւս կողմէն Պէկեան Թաղէոս
 աղան յատուկ բողոքագրով մը պնդելով որ ինքը
 առանձին պատրաստ է իր ըրած ամբաստանու-
 թիւնը փորձով հաստատելու, եւ ըստ որում
 ամենայն տարաձայնութեան վերջ տալու հա-
 մար այս գործը ամենայն պարագայիւք քննել
 արժան է, Քաղաքական ժողովը կը խնդրէ որ
 յառաջակայ երեքշաբթի օր սոյն քննութեան
 ձեռնարկելու շնորհ ընէք, եւ իր կողմէ Գրեկեան
 Յաւի երեւոյն կարգած է որ քննութեան ներկայ գտնուի :

Ողջ լերուք,

Կնիք

27 Յունիս 1864

Պատրիարքական

Ի Պատրիարքարանի Հայոց

Կ. Պոլիս

Այս նամակէն յայտնի կը տեսնուի թէ նա խորդ Քաղաքական ժողովը դանձապահի խընդիրը ծագած օրը, իր մէջէն Ֆրէնկեան Յակոբ էֆէնտին տեսուչ բնորած է ինքնայորդոր, եւ այն ալ ոչ թէ Պ. Պէկեան դատը կորսնցունելով կրկին քննութիւն, այլ իր բրած կըրէն ամբաստանութեան քննութեանն սկզբնաւթիւն պահանջելուն համար:

188 թ.

= 120

Մեծապատիւ Ատենապետ Քաղաքական ժողովոյ ժամանակոյդ անդամներէն Մեծ. Պէկեան աղայի կողմէ, Ազգային դանձապահ Մկրտիչ աղայի նկատմամբ եղած բաստանութեան եւ այս մասին յիշեալ գանձապահի կողմէ մատուցուած բողոքադրոյն վերայ, ան ատեն Քաղաքական ժողովը որոշած էր՝ ինչպէս որ Չեր Մեծապատուութեան ալ յայտնի է, թէ այս գործը խորհրդոյ մէջ Մեծապատիւ Ֆրէնկեան Յակոբ էֆէնտինի անսպասելի քննութեամբ պէտք եղած տեղեկագիրը Քաղաքական ժողովոյ մատուցուի:

Արդ, Քաղաքական ժողովս նոյն որոշման վերահասարարած ըլլալով, կը խնդրեմ որ Յակոբ էֆէնտինի անսպասելի քննութեամբ սոյն գործը ժամ առաջ քննելով Տեղեկագիրը ներկայացընել բարեհաճիք, որպէս զի այլ ընդ այլոյ հետեւանաց եւ տարաձայնութեանց առաջ քառնելու կարող ըլլամք:

Ողջ լերուք,

ԿԵԻՔ

28 Սեպտ. 1864
Պատրիարքարանի Հայոց
Կ. Պօլիս:

Պատրիարքական

Ահա այս նամակէն ալ յայտնի կը տեսնուի թէ Տնտեսական խորհուրդը ինչուան այն օրը՝ սեպտեմբեր 28, հաշիւներուն քննութիւնն բրած չէ. սակայն ըստ ստախօս Մասիսի, նա խորդ Քաղաքական ժողովոյ օրով Տնտեսական խորհրդոյ կողմանէ ամբաստանութիւնները քննուելով անհիմն ելնելէ ետեւ Պ. Պէկեան Քաղ. ժողովոյ դիմեր է ելէ, ու անոր մէկ անգամին ներկայութեանը նորէն քննութիւն պահանջներ է ելէ: Բայց նոյն օրը Քաղաքական ժողովին հրաժարականը վրայ եկեր է ելէ: Ամօթ ու նախատի՛նք. ի՛նչպէս ալ հրապարակական թերթ մը այս աստիճան ստելու ու զրպարտելու կը յանդգնի. Բայց Մասիս, իր խօսքովը, ժողովուրդը դատողութենէ զուրկ կը կարծէ:

Այս նամակէն կը տեսնուի նաեւ թէ, ամբաստանութիւնը ծագած օրէն ինչուան սեպտեմբեր 28, ըսել է 4 ամիս, յաջորդ նիստով հաշիւներուն քննութիւնն ընել խոտացող, չըսեմ ստախօս, այլ ազգին տունը քանդող, ազգային

եղեւմտից վատթարութեան պատճառ եղող Տնտեսական խորհուրդը, պատասխան մը չէ կըցած տալ Քաղաքական ժողովոյ, որ թէեւ քաղաքաւար՝ բայց դառն դանգաւաններ ընել հարկադրեր է: Սակայն Մասիս կայսպանէ զՊարոն Պէկեան թէ, «մէկ քառորդի մէջ ամբաստանութիւնը հաստատելու խոստում բրած էր, բայց 11 ամսուան մէջ անգամ չը կըցաւ հաստատել»: Տնտեսական խորհուրդը կը փախէր նիստ չէր ընել հաշիւներուն քննութեանը համար նէ Պ. Պէկեան ի՛նչ ընէ. 11 ամիս չէ, այլ 11 ժամ անգամ քննութիւն եղած չէ:

Այս նամակէն կը տեսնուի նաեւ թէ նորէն խորդ Քաղ. ժողովը, ոչ թէ Մասիսի կարծածին պէս յանձնաժողով մը կազմեց, այլ նախ իր նախորդին որոշումը վերահաստատեց. Բայց երբ տեսաւ որ նորէն Տնտեսական խորհուրդը կը փախչի, անոր վրայ Տնտեսականին իրաւասութենէն առաւ ինդիրը ու քննիչ յանձնաժողովոյ մը յանձնեց:

Մասիսի այս սուտերը, զրպարտութիւնները ու խաբէութիւնները, զոր յայտնեցինք, տըզիտարար տեղի ունեցած չեն, մեծ խնամքով ու ռազմագիտական խորամանկութեամբ պատրաստուած են. Ժիւլ ֆալին ասկէ աւելի վարպետութեամբ չէր կրնար փաստաբանել, Բայց Մեչու խեչա մըն ալ ամեն բան այսպէս կը տապալէ, Պատրիարքական կնքով վաւերացեալ բընադիր նամակներն ու Ղիւանապետի կողմանէ վաւերացեալ բողոքագիրը Մեղուի ձեռքը հասցընելով:

Եւտակը խօսելով այսչափ հարուած որ ինչեցուցինք Մասիսի գլխուն, բաւական կը համարէինք, մանաւանդ իր չորեքտասանամեայ ծերութեանը կը գթայինք, եթէ խելքը գլուխը ժողովուրդ, իր անորոշ ու երկդիմի ընթացքը փոխելուն եւ այսուհետեւ սկզբունքի ծառայելուն վրայ քիչ մը յոյս ունենայինք. Բայց ըստ որում անյուսալի է այս, ուրեմն կրկին նշաւակենք, եւ այն ալ նոյն իսկ իր դրածներովը, որպէս զի Մասիսը դեռ չի ճանչցող ժողովըրդեան մասն ալ գիտնայ անոր արժէքը:

Մասիս՝ վերի տողերը շինելու կամ խարդախելու ատեն, կոյր վրեժխնդրութեամբ կը մոռնայ 1864 հոկտեմբեր 3 ին նոյն իսկ իր լըրագրոյն 660 թուոյն մէջ հրատարակած Քաղաքական ժողովոյն արձանագրութիւնը, որ ասհաւասիկ:

«Ազգային Քաղաքական ժողովն իր անցեալ հինգշաբթի աւուր նիստին մէջ նիստը «Քաղաքական ժողովն որոշման հասարակելով զրեց «Տնտեսական խորհրդոյ, որ Ազգային կեդրոն «նական դանձապահի նկատմամբ եղած անբարեգործութեան»

« Գանձաւոր Բնութիւնը Գրեկեան Յակօր է,
« Ֆէնոիի Գեղութեան Կարգաւորութիւնը պէտք եղած
« Գեղեկագիրը Քաղաքական Ժողովոյ մատուցանէ,
« որպէս զի այլ ընդ այլ տարաձայնութեանց
« առաջին առնուի » : Բայց է թէ, նոյն իսկ
1. Մասիսի այս հրատարակութեամբը նախորդ
Քաղաքական Ժողովոյ օրով հաշիւներու
քննութիւն եղած չէ 2. Քաղաքական Ժողովոյ
մէկ անդամի մը ներկայութիւնը ոչ թէ Պ.
Պէկեան ինդրած է, այլ նախորդ Քաղաքա-
կան Ժողովն որոշած է 3. Պ. Պէկեան վերաբըն-
նութիւն պահանջած չէ :

Եհա Մասիս նորէն հակասութեան ծուղակը . այս դողերդ չը յիշեցիր հակասախօս Մասիս , վերի սուտերդ հնարած ատենդ . չի վախցա՞ր նորէն հակասութեան ծուղակը բռնունելէ . բայց իրաւունք մը ունիս ըսելու , որուն քան մը չեմք կրնար ըսել . « 40 օր խեղացի մարդու մը խնեդ ըսես , խնեդ կըլլայ » կըսեն առած մը կայ . Մեղու երեք անգամ 40 օր եղաւ որ քեզի անդադար հակասախօս կըսէ , այ բոլորովին հակասախօս եղար :

Արդեօք այս հակասութեանց մէջ ինկնելու գ պատճառ ի՞նչ է . Տնտեսականին առ Քաղաքական ժողով զրկած տեղեկագրին մէջ Պ. Չարազըեանի «Եւե-ի Բէ Քաղաքական ժողովոյն դիմած ու Ֆրէնկեան Յակոբ էֆէն-տիին ներկայութիւնը խնդրած է՝ Էմբարբայան խօսքին վրայ հիմնեցիր սուտերդ , որ նոյն իսկ Քաղաքական ժողովոյն մէջ հերքուեցաւ , ու մինչեւ անգամ Յակոբ էֆէնտիի կողմանէ բողոքի տեղի ունեցաւ :

Մասիսի հրատարակած վերոյիշեալ արձա-
նագրութեան կցուած է նաեւ հետեւեալը
«Քաղաքական ժողովն այս անօրինութիւնն
« ընելէ ՚ի զատ մասնաւոր գրութեամբ ելել
« մօտից հոգաբարձութեան ալ աղբարարու-
« թիւն ըրած է որ յիշեալ պաշտօնեան իր
« պաշտօնէն դադրեցնին ըստ որում ամբաս-
« տանութեան տակ է » :

Եյս տողերը հրատարակողը դու ես Մա-
սիս, Ալարշուժեան ալ ճարտար փաստաբանն
եւ պատրուան օրս, բացատրութիւն մը տո՛ւր
թէ ինչո՞ւ Քաղաքական ժողովոյն այս տնօրի-
նութիւնը չը գործադրուեցաւ. բայց կեցիր
ըսելիքդ չըսած այս տնօրէնութիւնն ըլլալէն
առաջ գրած մէկ քանի տողերդ մէջ բերինք:

«Այս փափուկ խնդրոյն մէջ Տնտեսական
 խորհրդոյն պարտաւոր յապաղող ընթացիւ ոչ լաւ
 նշանակաւթիւն եւ ոչ ալ լաւ հետեւութիւն
 կրնայ ունենալ: Ամբաստանեալ դեռ իր
 պաշտօնը ինչպէս անխնայ եղեր • բայց ըստ օրէնի • քա-
 նի որ պետիւր խորհրդին ղեկ եւ քանի որ ժո-

« զովքդ պաշտօնականներդ յայտարարութիւն ը-
« րած չէ թէ եղած ամբաստանութիւնն ան-
« հիմն է, հասարակութիւնը իրաւունք չուն-
« նենար հատուտելու թէ ամբաստանութիւն
« ստոյգ է, հետեւաբար իրաւունք
« կարծելու թէ ազգային գանձը
« յետքի մէջ է » (աեւ Մասիսի թի-

Բսեւ է թէ Մասիս, դու
կան ժողովոյն ըրած տնօրինու
ծիք եւ եղեր, թէ քանի որ ս
մէն է, պէտք է որ ըստ
լը պաշտօնէն դադրի. սակայն
տո՛ւր, ինչո՞ւ առանց այս տնօր
ծադրուելու, ի՞նչ քննութիւնն
գործին մէջը կողմնակցութիւն չը
րէ ուրեմն Մասիս որ նոյն իսկ քու
բազատութիւնը տանք.

« Բաղաքական ժողովոյ այս նիւնի Դեմո-
 « յոյս կու գայ թէ իր նախորդին ըրած որոշ-
 « մանը նման անգործաբարութեան չը դառնար որոշութիւն
 « Եղբին մէջ ժամանակէ մը 'ի վեր ծագած
 « դպրեակրուծիւնը վերջապէս կը դադրի »
 (տես Թատիսի թիւ 660) :

Բսել է թէ Մասիս եղբայր, նոյն իսկ քու
խօսքերովդ, Քաղաքական ժողովին այս տնօրին
նութիւնը անկողնային իրենց պարտաւորութեամբ ըսել է
թէ կողմնակցութեամբ ասանկ բաներ կըլլան
եղեր. ըսել է թէ Մովսէսնի խնդիրն ալ կողմ
նակցութեամբ կրնայ լուծուած ըլլայ:

Եթէ Մասիսի երևակայական անիրաւ յոգուածին ամեն ստայոյդ կէտերը և անհեղեղ առարկութիւնները մի առ մի հերքելու ելենք և ամեն մէկին վաւերական ապացոյցները մէջ բերենք, բազմահատոր գրքերու հարկ կրլայ վաննորոյ բաւական կը համարինք Մասիսի էն գլխաւոր և իբր զօրաւոր առարկութեան հերքումն ալ ընելով, վերջ տալ մեր յօդուածին։

Մասիսի առարկութիւնն անոր վրայ կը կայանայ թէ « ըստ որում Սոհմանադրական պառտասխանատու Արաչութեան մը ճշմարտութիւնը թագուցանելը ողջամիա դատողութեան դէմ է, ըսել է թէ Սոմճեանի հաշիւներուն քննութիւնը արդարութեամբ կատարուած, հետեւաբար Սոմճեան անպարտ է և անմեղ, » Ուրեմն եթէ կարող ըլլամք ապացուցանել թէ Սոմճեանի ամբաստանութեան ինդիքը չէ միայն որ Ազգ. վարչութիւնը թագուցած է, այլ ուրիշ շատ ամբաստանութեան ինդիքներ կան, որոնք մի և նոյն քօղով ծածկուած են, այն ատեն Մասիսի առարկութիւնը 'ի հիմանէ տապալած կրլամք։ Ապագա դանեմք ուրեմն,

ԱՊԱՅՈՅՑ Ա. Պ. Պէկեան որ բոլոր հաշիւներ.

ներուն համարատու կարգեալ էր Տնտ. խորհրդոյն կողմանէ, միայն Մոմճեանը չամբաստանեց, այլ և ամբաստանեց այսինքն, և իր ամբաստանութիւնն ալ Տնտ. խորհուրդը հաստատելէ ետե գոցեց, կամ նոյն իսկ Մասիսի խօսքովն ըսելով, թագոյց. ահաւասիկ արձաւնագրութիւնն ալ,

Այսինքն տուժարներուն քննութիւնը խորհրդոյս ատենադպիր Պէկեանին յանձնուած Պէկեան յայտնեց խորհուրդս սկսեալ հետեւեց, ինչ որ առաջին անգամ իրարմէն խօսեցաւ. բայց շուտով պարտաւորեցաւ մը ի ժողով հրաւիրել, որոշեց որ երբ Աստեան Մանուկ աղայի անի յանձնուի, որոնք այսինքն կանչեալ տեղեւոր եղած զեղծումն ընեն անոր պահանջովն Զուժէն ։

Արտեսնե՛ս հիմայ Մասիս, Սահմանադրական պայտաւորութեան Վարչութեան մը ճշմարտութիւնը իսկապէս ողջամիտ դատողութեան դէմ չըլլալը. կը տեսնե՛ս Ազգ. Վարչութեան սկզբունքը ։

ԱՊՐԱՅՈՅ Բ. Մասիս առաջին հրատարակողն եղաւ թէ « Ելեւմտից Հոգաբարձութեան մէկ անդամոյն վրայ անհաճոյ տարաձայնութիւնն » կայ, և Մասիսի կողմանէ խնդիր եղաւ Ազգ. Վարչութեան ժամ առաջ խնդիրը պարզելով զայն թաղութեան առաջին առնելու ։

Արիւնիա ալ լուր տուաւ թէ, Ելեւմտից Հոգաբարձութեան մէկ անդամը ազգ. տուրքէն մէկ քանի հազար զըշ. վրան անցուցեր է, և այլն, և այլն ։

Այս գործն ի՛նչ եղած ըլլալը Մասիս մենէ տուեալ աղէկ գիտէ. արդարեւ Ելեւմտից հոգաբարձութեան մէկ անդամը Ազգ. ընդհ. տուրքի տոմսակներուն մէջ փոխ — ատենապետի կողմանէ ստորագրութիւն կեղծելով, զաղան ի գողն անոնցմէ բաւական ծախսեր էր. ասկէ աւելի մեծ ի՛նչ նենգութիւն կրնար ըլլալ. սակայն Սահմանադրական պայտաւորութեան Ազգ. Վարչութիւնն ի՛նչ ըրաւ. — Առջի բերան ուղեց խնդիրն օրինաւորապէս լուծել, բայց յետոյ, ինչ դարձաւ չեմք ուղեր գիտնալ, Բաթիկեան Բարունակ պէ՛ս նամակ մը գրեց Արքազան Պատրիարքին. անոր վրայ խնդիրը դրոշմելով 3000 զուրուշի պարտամուրհակ մը առնուեցաւ յիշեալ անդամէն և ստակն ալ դեռ չառնուեցաւ. բայց Հիւանդանոցը առանց հացի մնացեր է եղեր, հոգ չէ. բաւական է որ պարտամուրհակը Արք. անտուկին մէջ մնայ. բայց օր մ'ալ Մոմճեան Գանձապահը զայն ախրոյը կը յանձնէ եղեր, ինչպէս որ ե՛ս ալ կայ. ան ալ հոգ

չէ. Հիմայ կը տեսնե՛ս Մասիս, Սահմանադրական պայտաւորութեան Վարչութեան սկզբունքը որուն վրայ կը կռթնիս. Չես կրնար ըսել թէ « այս բանին անտեղեակ եմ ». ըստ որում ամօթ է չը գիտնալը, և գիտնալուդ մէկ մեծ ապացոյցն ալ, վերոյիշեալ անդամին Արիւնիոյ գրածին իբր պատասխան քեզի զոհած նամակը չը հրատարակելդ է ։

Բայց Ազգ. Վարչութեան սկզբունքը գոցել, ծածկել կամ թագուցանել եղած ըլլալը հաստատելու անհամար ապացոյցներ ունինք ձեռքերնիս, զորս մէջ բերել հարկ չը համարելով, կը դառնամք եզրակացութիւննիս ընելու ։

Որովհետեւ Ազգ. Վարչութիւնը Մոմճեանի ամբաստանութեան խնդրոյն նման ուրիշ խնդիրներ թագուցած է, զորս ապացուցինք, և որովհետեւ Մոմճեանին խնդիրն ալ թագուցած ըլլալուն ապացոյցները կեցած են, ըսել է թէ Սահմանադրական պայտաւորութեան Ազգ. Վարչութեան ճշմարտութիւնը թագուցանելն ուղղախոհ դատողութեան դէմ չէ եղեր. ըսել է թէ Մասիսի առարկութիւնը սխալ է. և որովհետեւ Մոմճեանի նկատմամբ արդէն հրատարակեալ պաշտօնական ծանուցման մը հակասական* եղող վերջին պաշտօնական ծանուցման դէմ արդարացի բողոք մը տեսնուած է վաւերական արձանագրութեանց վրայ հիմնեալ, ըսել է թէ Մոմճեանի խնդիրն ալ միւս խնդրոց պէս անիրաւութեամբ լուծուած թագուցուած է ։

Արեւմտեան ի գուր կը տքնի Մասիս, Վարչութեան ամենէն անիրաւ անօրէնութիւններէն մին պաշտպանելու փորձ փորձելով. բայց զարմանք չէ, այլ բնական. քանի որ Մասիս նոյն իսկ իր խօսքովը, վարձկան ու կոյր գործիք մ'է ։

* 1864 Հոկտեմբեր 24ին Մասիսի միջոցաւ հրատարակեալ պաշտօնական ծանուցում մը կապահովընէր զժողովուրդը որ Մոմճեանի խնդիրը ասի մը պատճառաւ Տնտեսական խորհուրդէն վերցընելով, Մասնաժողովոյ մը յանձնած ըլլալով ասի մը օրէն տեղեկադիրը պիտի հրատարակուի. Այս եւ վերջի ծանուցումը մէկ մէկու հակասական են ։

ԳՈՐԾԱԿԱԼ ՕՐԱԳՐՈՅՍ
ԳՐԻԳՈՐ ՊԱՐՏԻՋՊԱՆԵԱՆ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Ռ. Յ. ՔԻՒՐԲՃԵԱՆ
ԿՈՏԱՆԳՆՈՒՊՈԼԻՍ, ՖԵՏԱՆՃԷԼԱՐ